عکس: ایران/ سجاد صفری

گزارش «ایران» از آخرین وضعیت مهمترین سند تحولی آموزش و پرورش

سند تحول بنیادین بعد از ۱۲ سال به روز شد

گزارش

اکرم رضایی
خبرنگار

اجرایی شدن سند تحول بنیادین سالهاست که بر زبان مسئولان است اما واقعیت این است که سندی که سالها وقت صرف تدوین آن شد و کارشناسان و کارگروه های متعددی برای آن تعیین شد و سالها طول کشید تا روش های اجرایی آن مشخص و ابلاغ شود، تا امروز کف میدان مدرسه را به شکل عملیاتی به خود ندیده است و حالا به اهتمام دولت سیزدهم قرار است این سند به شکل درستی از محاق بیرون بیاید و به اجرا برسد. این سند به اندازه‌ای مورد اهمیت است که با انتصاب رضامراد صحرایی به‌عنوان وزیر آموزش و پرورش، رئیس جمهور ۱۲ مأموریت ویژه برای وی تعریف کرد که اولین انتظارات از این وزارتخانه تحول در نظام آموزش و پرورش از طریق به‌روزرسانی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش عنوان شده است. همچنین تدوین نقشه راه مبتنی بر سند تحول آموزش و پرورش در آن ذکر شده است و باقی مأموریت‌ها که شامل؛ جذب معلم کارآمد و متعهد از طریق دانشگاه فرهنگیان، بازطراحی نظام شایستگی‌های حرفه‌ای معلم و رصد دائمی آن، شناسایی و به‌کارگیری مدیران متدین انقلابی، جوان و تحول‌گرا در سطوح مختلف، گسترش و کیفیت‌بخشی به فعالیت‌های پرورشی، توجه ویژه به عدالت آموزشی، تقویت مدارس دولتی، توسعه زیرساخت‌ها و بهبود نظام آموزش و تربیت معلم، گسترش سهم آموزش و توجه ویژه به مدارس فنی و حرفه‌ای، بازنگری در کتب درسی مبتنی بر افزایش اشتیاق و خلاقیت دانش‌آموزان برای حل مسائل کشور و تقویت هویت ملی، انقلابی و اسلامی دانش‌آموزان است، همگی از مسیر سند تحول بنیادین می گذرد. در حال حاضر که سند تحول بنیادین بعد از گذشت ۱۲ سال آن هم در شرایطی که به مرحله اجرا نرسید برای اولین بار به روز شد. طبق آنچه در سند قید شده باید سند هر پنج سال یک بار ترمیم و به روزرسانی شود اما اکنون به تازگی این اتفاق افتاده که امید به اجرای آن در کف مدارس را افزایش می‌دهد.

زهرا افشار کهن دبیر سابق کمیسیون راهبری تحول در شورای عالی آموزش و پرورش و کارشناس سند تحول بنیادین با اشاره به موانع اجرای سند در مدارس به «ایران» گفت: «یک علت اصلی عدم اجرای سند تحول بنیادین وجود برداشت‌های متفاوت از اجرای سند بوده است. یعنی اگر چندین صاحبنظر را کنار هم می‌نشاندیم و می‌پرسیدیم اجرای سند به چه معنی است؟ هیچ کدام تعریف واحدی نداشتند.»

بنا به گفته افشار کهن یکی از موانع اجرای سند نگرش‌های متفاوت در اجراست، وی در این باره اظهار داشت: «برخی افراد کارهایی را که در مدارس انجام می‌شود به نوعی با سند مرتبط می‌دانند اما به نظر می‌رسد برای اجرای سند بیش از هر چیزی به مفهوم ایجاد نگرش متفاوت برای شکل‌گیری تحول در مدارس نیاز داریم. طبق بررسی‌های ما این تغییر نگرش تقریباً اتفاق افتاده است اما اینکه ما بخواهیم یک مفهوم واحد برای اجرا داشته باشیم و بر اساس همان هم بگوییم که افراد سند را اجرا نکرده‌اند یک مقدار غیر منصفانه است.»

تغییرات وزرای متعدد و سرپرست‌های گوناگون نیز می‌تواند موجب عدم اجرای سند باشد، کارشناس سند تحول بنیادین بر این موضوع تأکید کرد و گفت: «طی این ۱۲ سال که از نگاشته شدن سند گذشته، ۷ وزیر تغییر کرده و آموزش و پرورش درگیری‌های زیادی داشته است. سیستم آموزش و پرورش به عنوان یک وزارتخانه عریض و طویل که هر بار حضور یک مدیر جدید را شاهد است، خواه ناخواه در ایجاد ثبات با مشکل مواجه خواهد شد. یکی از ایراداتی که بر سند وارد شده این است که سند خیلی ایده‌آل نوشته شده بود و همین یکی از دلایل اصلی عدم اجرای آن است. البته ما معتقد نیستیم که سند به هیچ وجه اجرا نشده ولی شاید با آن نتیجه‌ای که به دنبالش بودیم فاصله داریم.»

تغییرات متعددی طبق مصوبه ۹۸۶ سند تحول بنیادین بر این سند اعمال شده و دوباره ترمیم و به روزرسانی شده است. وی با اشاره به این موضوع بیان کرد: «یک مصوبه با عنوان «مصوبه ۹۸۶» به منظور ترمیم و به روزرسانی سند وجود دارد. این مصوبه سه رویکرد اصلاحی، تکمیلی و آینده نگرانه را پشتیبانی می‌کند. ما در رویکرد اصلاحی سعی کردیم مسائلی را که نیاز به تغییر دارند مورد توجه قرار دهیم. به عنوان مثال یک سری برنامه‌ها که احیاناً تاریخ انقضا داشتند مثل برنامه درسی ملی که به نوعی تدوین شده بودند را از دستور کار سند خارج کردیم زیرا برنامه درسی ملی تدوین شد و دیگر نیازی نبود که در سند وجود داشته باشد.»

رویکرد تکمیلی اما درباره در نظر گرفتن اتفاقات جدید در سند است. افشار کهن در این مورد گفت: «به هر حال در این ۱۲ سال اخیر از زمانی که سند نگاشته شده است تا کنون یک سری مواردی به وجود آمده بود مانند پدیده‌های نوظهور و بحران‌های جدیدی مثل کرونا که نکته‌ای از آن در سند نبود. اما با وجود رویکرد تکمیلی به این موارد هم پرداخته شد. رویکرد اجرایی یا آینده نگرانه هم بدین منظور است که هرچقدر می‌توانیم سند را به آن مرحله اجرای بهتر برسانیم. این مورد نیز با شاخص‌نویسی برای سند صورت گرفت و یک فرایند موازی بود یعنی همزمان با سند تحول بنیادین؛ دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش به بحث اجرا ورود پیدا کرد و الان هم مراحل نهایی خود را می‌گذراند.»

سند تحول بنیادین با واقعیت‌های جامعه فاصله دارد

افشار کهن در پاسخ به این سؤال که چه ایرادات دیگری در سند وجود داشت که ملزم به ترمیم آن شدید؟ گفت: «سند خیلی با واقعیت‌های موجود فاصله دارد و آرمانی است بنابراین باید یک توازن میان آرمان و واقعیت به وجود می‌آمد. از آنجا که سند، یک سند راهبردی است مشتمل بر چشم‌اندازها، اهداف و آرمان‌های کلان آموزش و پرورش است بنابراین ما نمی‌توانیم از آن انتظار داشته باشیم که مستقیماً در سطح مدرسه قابل اجرا باشد.»

مدرسه صالح یکی از فصل‌های اضافه شده به سند است که افشار کهن دراین باره توضیح داد: «لازمه آن بخشی هم که در مدارس قابل اجراست، حل دو مشکل اساسی است. اول اینکه فاصله میان صف و ستاد کم شود، حتی یک فصل تحت عنوان مدرسه صالح به سند اضافه کردیم و ویژگی‌های مدرسه صالح به طور کامل در مبانی نظری سند آمده است.»

کارشناس سند تحول بنیادین در پاسخ به این سؤال که با توجه به ترمیم‌های ایجاد شده بر سند، خوشبینانه‌ترین زمان برای اجرای آن چه زمانی خواهد بود، گفت: «ما امیدواریم این اتفاق بیفتد. در حال حاضر ترمیم مراحل نهایی را می‌گذراند. به طور کلی دو اقدام مهم روی سند ایجاد شد یک مورد اضافه کردن فصل مدرسه صالح و یک مورد دیگر راهکارهای تکمیلی است. این راهکارهای تکمیلی ما را به فرایند اجرا نزدیک‌تر می‌کند. همچنین یک سری پیوست برای سند تعریف کردیم که یکی از این پیوست‌ها با عنوان پیوست مالی است.»

دامنه نظرات متفاوت بر اجرای سند بسیار وسیع است، افشار کهن بر این موضوع تأکید کرد و گفت: «ما تلاش کردیم به ماهیت اصلی سند تحول بنیادین وفادار باشیم و از طرف دیگر، پیوست‌هایی را ایجاد کنیم تا افراد از سردرگمی در بیایند و به فهم مشترکی از سند تحول بنیادین برسند. ما حتی اگر بتوانیم در حد ۴۰ درصد هم توافق نسبی، نسبت به اجرای سند ایجاد کنیم خیلی خوب است زیرا دامنه نظرات متفاوت در این زمینه بسیار وسیع است. یعنی نظراتی داریم که اصلاً می‌گویند نباید ترمیم کنید و همان سند اصلی کفایت می‌کند و یک سری نظرات هم داریم که معتقد بودند اصلاً ما ترمیمی انجام نداده‌ایم. اما ما سعی کردیم بینابین برخورد کنیم زیرا هیچ فردی صاحب اصلی سند نیست و صاحب آن کل جامعه است.»

اینکه آیا سند در کف جامعه اجرا می‌شود یا نه مستلزم زمان است. افشار کهن درباره نگاشت‌های متعددی که بر سند ایجاد شده، گفت: «ما یک نسخه اولیه با عنوان «نگاشت یک سند» در تاریخ ۱۴ اسفند ۱۴۰۱ داشتیم که از آن رونمایی کردیم. بعد از آن از دبیرخانه شورای عالی نظرات را جمع‌آوری کردیم و در کمیسیون‌ها آن را به بحث گذاشتیم. در این مورد یک روش آبشاری را انجام دادیم بدین صورت که در نگاشت اول نظرات اولیه را به میزان محدود جمع‌آوری کردیم تا برای اعتبارسنجی استفاده کنیم. نگاشت دوم سند را در تاریخ ۲۹ خرداد ۱۴۰۲ تهیه کردیم و سپس اعتبارسنجی آن در سطح گسترده‌تری انجام شد بدین صورت که یک سری افراد شورای عالی انقلاب فرهنگی، حوزه علمیه، صاحبنظرانی را که حرفی در مورد سند داشتند به صورت ویژه دعوت کردیم. همچنین از تک تک افرادی که شرکت کرده بودند خواستیم کارگروه‌هایی را تشکیل دهند و در مناطق خودشان نظرات را جمع‌آوری کنند.»

نگاشت سومی هم برای سند در نظر گرفته شده که احتمالاً نگاشت آخر باشد. وی درباره نگاشت سوم گفت: «ما همچنین از حوزه‌ها و معاونت‌های مختلف آموزش و پرورش درخواست کردیم نظرات صاحبنظران را جمع‌آوری و برای ما ارسال کنند. در نهایت برآیند این نظرات «نگاشت سه سند» خواهد بود که به احتمال زیاد نگاشت نهایی باشد. این نگاشت بعد از اینکه روی سامانه بارگذاری شود، بعد یک فراخوان عمومی خواهیم داشت که طی آن در مرحله فراخوان تمامی افرادی که دغدغه‌مند بوده یا در آموزش و پرورش نقش دارند می‌توانند نظرات خود را اعلام کنند.»

کارشناس سند تحول بنیادین در پایان گفت: «بعد از این اقدامات سند به صحن شورای عالی آموزش و پرورش می‌رود و درنهایت هم اگر تأیید شد به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی خواهد رسید.»

۸ ماه زمان برای ترمیم سند تحول بنیادین

در ادامه این گزارش جواد نوبختی عضو شورای عالی آموزش و پرورش و نماینده مدیران مدارس در شورای عالی در گفت‌وگو با «ایران» درباره اهمیت به روزرسانی سند تحول بنیادین و تعویق در اجرای آن در نظام تعلیم و تربیت کشور بیان کرد: «نزدیک هشت ماه است که همکاران ما در دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش و ستاد تنظیم سند تحول بنیادین مشغول ترمیم سند هستند. زیرا همان‌طور که ۱۲ سال از تهیه این سند گذشته و به تمام نواحی و مناطق و استان‌ها ابلاغ شده است، ولی متأسفانه به دلیل مشکلات اجرایی و مدیریتی که داشته سند در این مدت خیلی کم اجرا شده که طبق برآوردهای ما در حد ۲۰ درصد بوده است.»

> نزدیک به ۱۰ سال از آیین‌نامه‌ها و برنامه‌های رتبه‌بندی فرهنگیان گذشته و حالا که به مرحله اجرا رسیده به جای ایجاد انگیزه در معلمان موجب بی‌انگیزگی آنها شده است. زیرا همین بار مالی باعث ایجاد یک سری از مسائل شده است از این رو بخش‌های عمده سند مستلزم بودجه‌های مناسب و کافی است. اجرای سند تحول بنیادین تا زمانی که یک عزم ملی و حاکمیتی پشت آن نباشد ممکن نیست

با توجه به تأکید رهبری و رئیس جمهور در روز معلم سال جاری نسبت به اجرایی‌سازی و به روزرسانی سند تحول بنیادین، باید اقدام شود. نوبختی به این موضوع تأکید کرد و گفت: «طبق پیگیری‌های رئیس جمهور هم قرار شد سندی که قابلیت اجرایی دارد آماده شود. خدا را شاکریم که این اتفاق خوب در حال اتمام است و آخرین بازبینی نسبت به سند تحول بنیادین در خرداد ماه اتفاق افتاد و بزودی به دولت ارائه می‌شود. از آنجا که سند فرادستی است نیازمند وجود یک عزم جدی از سوی دستگاه‌های دولتی، حاکمیتی و حتی خصوصی برای اجراست.»

یک سری جبهه گیری‌ها و کم کاری‌ها درباره سند وجود دارد که این عضو شورای عالی آموزش و پرورش به آن اشاره کرد و گفت: «برخی افراد که با سند در ارتباط هستند، متأسفانه یک سری جبهه گیری‌هایی داشتند و یک سری کم کاری‌هایی درباره آن انجام دادند. بر همین اساس مجلس باید برای اجرای سند بودجه لازم را هم از سهم عمومی بودجه آموزش و پرورش و هم از سهم جی‌دی‌پی در نظر بگیرد.»

یکی از برنامه‌های سند تأمین معیشت فرهنگیان است. نوبختی با اشاره به نقش سند در توسعه معیشت معلمان گفت: «نزدیک به ۱۰ سال از آیین‌نامه‌ها و برنامه‌های رتبه‌بندی فرهنگیان گذشته و حالا که به مرحله اجرا رسیده به جای ایجاد انگیزه در معلمان موجب بی‌انگیزگی آنها شده است. زیرا همین بار مالی باعث ایجاد یک سری از مسائل شده است از این رو بخش‌های عمده سند مستلزم بودجه‌های مناسب و کافی است. اجرای سند تحول بنیادین تا زمانی که یک عزم ملی و حاکمیتی پشت آن نباشد ممکن نیست. ما از اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی و اعضای کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس شورای اسلامی خواستیم و باز هم خواهش داریم که دست دوستی و یاری به آموزش و پرورش بدهند و با ترمیم انجام شده به اجرای آن کمک کنند.»

هشت ما از شروع ترمیم سند تحول بنیادین می‌گذرد، این عضو شورای عالی آموزش و پرورش گفت: «از تابستان سال گذشته ترمیم سند آغاز شده و همان موقع دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش و وزارت آموزش و پرورش در این زمینه به فرهنگیان و افراد فعال در این حوزه فراخوان دادند؛ تا در صورتی که پیشنهاد و راهکاری مناسب برای ترمیم سند دارند ارائه دهند.»

وی در پاسخ به این سؤال که این تغییرات اعمال شده چقدر می‌تواند به اجرای سند تحول بنیادین در کف مدارس کمک کند گفت: «با حل دو مشکل اساسی در آموزش و پرورش بسیاری از مسائل حل خواهد شد. مسأله اول مشکل بی‌ثباتی مدیریتی است. در این سه سال گذشته آموزش و پرورش وزیران و سرپرستان متعددی عوض کرده است. این عدم ثبات در آموزش و پرورش موجب ضربات مهلک به سند و سایر برنامه‌های آموزش و پرورش شده است. همین امروز هم یک سری از استان‌های ما با سرپرست اداره می‌شود و این زنگ خطری است که همکاران انگیزه کافی برای کار آموزشی و تعلیم و تربیت ندارند.»

مشکل دوم در اجرای سند تحول طبق گفته نوبختی عدم تخصیص اعتبارات است. وی دراین باره گفت: «عدم تخصیص اعتبارات یک مشکل دیگر است. این دو مورد مهم‌ترین مشکلاتی است که برای اجرای سند وجود دارد. باید همه دستگاه‌ها برای اجرای سند وارد کار شوند تا این اتفاق خوب برای کشور ما بیفتد. بعد از ۱۲ سال، این اولین به روزرسانی برای سند است. متأسفانه یک سری‌ها دور سند را گرفته بودند و مانع ترمیم شده بودند و اصرار داشتند که همین سند باید اجرا شود به همین خاطر بعد از ۱۲ سال این اولین بار است که سند ترمیم می‌شود. در سند تحول بنیادین هم ذکر شده که باید هر پنج سال یکبار ترمیم شود.»

عضو شورای عالی آموزش و پرورش در پاسخ به این سؤال که سند در چه مواردی ترمیم شده است؟ گفت: «یک سری اهداف کلان در سند تحول بنیادین خرد شده‌اند تا بتوان راحت‌تر آنها را اجرایی کرد، در بحث مالی آن هم تجدیدنظرهایی صورت گرفته بود که موجب بهتر اجرا شدن سند باشد. همچنین برنامه‌های عملیاتی در سند وجود نداشته و هر آنچه بوده در سطح کلان بوده است. در حال حاضر همکاران دبیرخانه و کسانی که در تهیه اولیه سند بودند حضور داشتند و این موارد یک مقدار خرد شده است.»

نظام برنامه‌ریزی آموزش و پرورش یکی از موانع اجرای سند تحول بود

در ادامه این بحث علی پارسانیا مشاور وزیر در اجرایی‌سازی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش با اشاره به نکات لازم‌الاجرا درباره سند تحول بنیادین بیان کرد: «در اجرای سند تحول نکات زیادی وجود دارد اما می‌توان آن را در سه نکته اصلی خلاصه کرد. زحمات زیادی در همه این سال‌ها در دولت‌های مختلف برای اجرای سند تحول کشیده شده است اما یک مسأله جدی ما داشتیم بدین صورت که طرح‌ها و برنامه‌هایی که پیگیری شده بر اساس یک نقشه مفهومی یا یک نقشه راه برای اجرای سند نبوده است. در هر دوره بر برخی از مسائل سند و برنامه‌های زیر نظام‌ها تأکید شده و از برخی دیگر هم غفلت شده است. همچنین نظام ارتباطی بین این راهکارها هم کمتر مورد توجه قرار گرفته، اما از آنجا که زحمات کشیده شده با یک منطق دقیق، مشخص و مصوبی پیش نرفته آن نتیجه مورد نظر نیز حاصل نشده است.»

به گفته پارسانیا برای حل این مسأله یک نقشه راه در حال تهیه است، وی با اشاره به ویژگی‌های این نقشه راه گفت: «در این نقشه راه ما با منطق پروژه‌ای کار می‌کنیم، یعنی مجموعه‌ای کلان از پروژه‌ها تعریف خواهیم کرد و زیر پروژه‌ها در ذیل آن کلان پروژه‌ها مشخص خواهد شد. متولی و شاخص‌ها هم مشخص می‌شوند و سازکار نظارت و ارزیابی بر اجرای این پروژه‌ها هم پیش‌بینی شده است. این منطق را که همان نقشه راه اجرای سند است به تصویب مراجع ذیصلاح از جمله هیأت دولت و احتمالاً مجلس شورای اسلامی خواهیم رساند تا هر کدام از دولت‌ها که می‌آیند آن ریل‌گذاری‌ها تغییر نکند.»

پیش‌بینی‌هایی که در این نقشه راه تعریف شده توسط پارسانیا بیان شد: «نقشه این راه دارای یک سری موج‌بندی است. مثلاً موج‌های ۶ ماهه تعریف می‌شود و در هر موج ترکیبی از اقدامات کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت که به هم مرتبط هستند پیش‌بینی شده است. این باعث می‌شود در کوتاه‌مدت اثرات مثبت را ببینیم. یکی دیگر از دلایلی که نگذاشت زحمات چندساله به نتیجه مورد نظر برسد این بود که نظام برنامه‌ریزی آموزش و پرورش ایراد داشته بدین معنا که برنامه‌های سالانه به صورت دقیق بر اساس راهکارهای سند انتخاب نمی‌شد.»

گفته می‌شود که ربطی منطقی بین برنامه‌های سالانه وزارت و زیر نظام‌های سند وجود ندارد. پارسانیا دراین باره گفت: «ظاهراً برنامه‌های سالانه ذیل برنامه‌های زیر نظام سند تعریف شده بودند اما بررسی این برنامه‌ها نشان می‌داد که ربطی منطقی بین برنامه‌های سالانه وزارت و زیر نظام‌های سند وجود ندارد. به نوعی فعالیت‌های جاری آموزش و پرورش به برنامه‌های زیرنظام‌ها نسبت داده شده بود. برای حل این مسأله هم در معاونت برنامه‌ریزی و توسعه منابع وزارت آموزش و پرورش یک کارگروه برنامه‌ریزی شکل گرفت که تک تک واحدهای وزارتخانه برنامه‌های سالانه خود را به آنجا می‌برند تا حلاجی شوند که آیا برنامه‌هایی که تدوین کرده‌اند با زیر نظام‌ها نسبتی دارند یا نه. اینجا از نسبت میان برنامه‌های سالانه با برنامه زیر نظام‌ها صیانت می‌شود.»

به گفته پارسانیا غفلت از اجرای سند توسط مدیران و معلمان یکی از دلایل عدم اجرای صحیح سند بوده است. یکی دیگر از موضوعاتی که در طول همه این سال‌ها کمتر به آن پرداختیم و از آن غفلت شد، بی‌توجهی از اجرای سند تحول توسط مدیران مدارس و معلمان در کلاس درس و مدرسه بود. پیش‌تر تصور می‌کردیم با رویکرد بخشنامه‌ای و آیین‌نامه‌ای می‌توانیم سند را اجرا کنیم؛ همین منجر شد از گفتمان‌سازی سند تحول غفلت شود. از کارهای آموزشی مؤثر به مدیران، معلمان و فعالیت‌های ترویجی و رسانه‌ای در راستای سند تحول غفلت شد در نتیجه برای این منظور چند اقدام گفتمان‌ساز و جریان‌ساز تدوین شده که یک مورد آن رویداد بین‌المللی «الف تا» بود که مدارس تجربیاتی را که در راستای سند تحول داشته‌اند با هم به اشتراک گذاشتند.

مشاور وزیر آموزش و پرورش در اجرای سند تحول بنیادین در ادامه بیان کرد: «همچنین یک الگوی مفهومی مدرسه سند تحول آماده شد. مدرسه را بر اساس سند تحول بازتعریف کردیم؛ طبق آن مشخص شده که یک مدرسه چطور باید در مسیر تحول باشد و برنامه‌های آموزشی و پرورشی نیز چه ویژگی‌هایی در راستای تحول باید داشته باشند. به طور کلی امیدوارم تحول به سطح تمام مدارس کشور برسد.»